

Per a una edició crítica de la poesia de Francesc Fontanella

PEP VALSALOBRE *Institut de Llengua i Cultura Catalanes (UdG)*

RESUM: La producció poètica d'un autor tan considerable com Francesc Fontanella no disposa encara avui d'una edició crítica. Després d'exposar les mancances de l'única edició existent de la poesia completa de l'autor barroc i d'estudiar-ne les característiques de la transmissió, un projecte internacional de recerca n'afronta l'establiment del text crític.

PARAULES CLAU: Literatura catalana, poesia barroca, Francesc Fontanella, edició crítica.

ABSTRACT: The works of so eminent a poet as Francesc Fontanella are still awaiting a proper critical edition. In connection with an international research project to produce one, this paper exposes the deficiencies of the only existing edition of his complete poems and examines the processes of their written transmission.

KEYWORDS: Catalan literature, Baroque poetry, Francesc Fontanella, critical edition.

Un poeta integral i innovador

L'obra estrictament poètica de Francesc Fontanella, també autor dramàtic i prosista, abasta un corpus molt extens (prop de vint mil versos distribuïts en unes tres-centes trenta composicions). Els textos es conserven en trenta-un manuscrits, per bé que algunes composicions van aparèixer en quatre impresos de l'època.¹ Magnitud quantitativa a banda, la lectura de la seva obra manifesta uns trets –qualitat poètica,

NOTA. Aquest treball s'insereix en el projecte de recerca del Mineco *Obra poètica de Francesc Fontanella (1622-1683/1685). Edició crítica* (ref. FFI2012-37140). Agraïxo les aportacions i observacions d'Anna García Busquets, Eulàlia Miralles, Albert Rossich, Marc Sogues i Verònica Zaragoza.

1. Sobre els manuscrits, vegeu més avall l'apartat «La problemàtica específica de la transmissió poètica de Fontanella». Els quatre testimonis impresos contemporanis a l'autor són: *Cathaloniae Decisiones* 1639 i 1645, *Occident eclipse...* 1641, Barra, *Breu tractat de artilleria*, 1642). Coneixem l'existència de fins a sis manuscrits avui perduts (vegeu la nota 10). Alguns altres manuscrits conserven exclusivament obra dramàtica.

amplitud temàtica, diversitat genèrica, varietat mètrica i ambició retòrica— sense parió en la literatura moderna en llengua catalana.

Progressivament, va quallant la consideració que Fontanella és el poeta més important, juntament amb Vicent Garcia, no solament del barroc català sinó inclús de tot el període modern en el domini lingüístic català. D'una banda, desenvolupa un ampli ventall d'interessos temàtics: poesia civil, religiosa, amorosa, moral, burlesca, elegíaca, satírica, de circumstàncies, celebrativa, poemes popularitzants i glosses de cançons orals, sentències a certàmens poètics... D'altra banda, va desplegar aquesta varietat temàtica en una extensa gamma de recursos formals estrofico-mètrics i genèrics: sonets, octaves, dècimes, silves, romanços, lires, epístoles —en tercets, en romanç—, lletres cantades, villancets, poemes dialogats, èglogues, emblemes i empreses, quartetes, glosses, goigs, prosímets, etc. Alguns d'aquests gèneres i formats constitueixen una novetat que Fontanella incorpora per primer cop a la tradició literària catalana (l'ègloga, el prosímetre, la silva, la lira, etc.). Tot plegat ens permet veure Fontanella com un poeta integral.² Va ser, a més, poeta multilingüe, ja que va escriure també textos en vers castellà, llatí (i llatí macarrònic), francès i gascó, si bé en proporcions molt reduïdes.

La major part de la seva producció literària va circular extensament per via manuscrita fins a ben entrat el segle XIX. Va ser al vuitcents quan es van dur a terme les primeres antologies de la seva poesia (GRAU; ORS 1840, BERNARD 1899). Al llarg del XX, diverses antologies van incloure algun poema seu fins arribar a l'edició més recent, l'única exhaustiva (MIRÓ 1995). I tanmateix, el millor poeta de la tradició barroca catalana no té encara una edició crítica, completa i segura.

El fet que la seva obra es desplegui en un context històric i polític tan convuls i excepcional com el de la guerra dels Segadors i la revolució política del 1640 afegit al compromís polític de la família —arreglerada en el «partit francès», un ideari polític al qual Fontanella va servir intensament com a escriptor, polític i militar—, afegeix valor a l'interès intrínsec de la seva poesia per tal com ben sovint aquesta respon directament als estímuls del context i de la pròpia peripècia biogràfica (VALSALOBRE 2008 i 2010). Una faceta, aquesta darrera, que li atorga un aspecte molt interessant als nostres ulls contemporanis, posteriors al romanticisme.

Per bé que hem transitat encara ben poc en el terreny de les fonts i els models, s'han detectat, més enllà de la poderosa influència de la poesia barroca castellana —amb Góngora en primer lloc, al costat de Calderón però també de Garcilaso—, influències italianes (Petrarca, Ariosto, Vida, Tasso, Guerini) i franceses (Corneille), sense oblidar, esclar, els clàssics grecollatins, amb Virgili (COROLEU 2013), Ovidi i Ausoni (MIRALLES 2013) com a més destacats.

2. «Fue uno de los mejores poetas catalanes y compuso poesías de todas las especies» (TORRES AMAT 1836, p. 261).

Un clàssic sense edició crítica?

Que al segle XXI un poeta tan important dins la tradició literària catalana de tots els temps com Francesc Fontanella no tingui encara una edició crítica de la seva obra poètica és una anomalia inacceptable. Cap tradició literària europea s'ho hauria de permetre.

És cert –ho hem esmentat més amunt– que disposem de l'edició de la poesia completa que va dur a terme Maria-Mercè Miró com a tesi doctoral i que va ser publicada per Curial Edicions en dos volums l'any 1995.³ En les circumstàncies de l'època, gosem dir que va ser una tasca gairebé hercúlia per a una persona sola.

Ara bé, la voluntariosa i benemèrita edició de la poesia fontanellana a càrrec de Miró conté un seguit de limitacions no gens menyspreables i avui en dia inassumibles. Per començar, i malgrat l'afirmació explícita en aquest sentit dels volums del 1995, no és una edició crítica. No pot ser-ho de cap manera des del moment que, conscientment, edita lliçons errònies i relega les correctes a l'aparat crític. De fet, Miró va transcriure d'ofici el manuscrit 268 de la Biblioteca Museu Episcopal de Vic i va remetre totes les variants respecte de les lliçons d'aquest testimoni a l'aparat. I d'això se'n diu transcripció d'un testimoni, tot i que doni compte de les variants dels altres testimonis. Quan el manuscrit de Vic no reporta el text (copia uns 145 textos), no s'indica de quin testimoni procedeix el text transcrit quan hi ha dos o més manuscrits.⁴ En tot els casos, les lliçons editades no provenen de cap anàlisi i selecció de les variants de tots els testimonis considerats. De fet, l'*stemma* establert per Miró (1995, I, p. 53), prescindint ara que estigui o no construït amb coherència, col·loca en el mateix nivell ecdòtic dos altres manuscrits de la Biblioteca de Catalunya (ms. 172 i 2794), les lliçons dels quals, en canvi, no són mai considerades enfront del manuscrit de Vic, deficient en nombroses ocasions.⁵

A banda d'això, l'edició de 1995 conté errors en tots els nivells del procés ecdòtic,⁶ la qual cosa en compromet la fiabilitat. Més enllà de la transcripció dels textos, s'evi-

3. Prèviament, el 1988, la mateixa estudiosa havia publicat l'edició de les obres dramàtiques sota l'emparedat de l'Institut del Teatre.

4. Agafo uns exemples a l'atzar: Miró (1995, I, p. 284, 373, 377; II, p. 9, 18, 182, 229, 245...), i així fins a més de cent composicions.

5. Segons l'*stemma*, hi ha diversos còdex descrits, i tot i això en són reportades les variants a l'aparat crític. A banda d'això, no hi apareixen alguns dels testimonis que l'editora va descriure i utilitzar (si més no per incloure les variants a l'aparat crític), alhora que algunes dependències d'uns testimonis d'altres que l'*stemma* postula són impossibles. En darrer terme, l'*stemma*, que té més de decoratiu que d'eficax, no va ser tingut en compte en cap moment per l'editora.

6. Errors en la lectura i en la interpretació del text del testimoni transcrit, errors en les col·lacions, localitzacions deficientes de textos en els testimonis, multitud de variants no reportades, errors evidents del testimoni transcrit no detectats, variants que no són tals perquè coincideixen amb el text transcrit, testimonis que contenen un determinat text (perquè ho diu ella mateixa a la descripció del testimoni en qüestió) que no han estat considerats en l'edició del text...

dencien problemes de comprensió del text establert (com revelen les deficiències en la puntuació i la disposició dels textos). En ocasions, malgrat l'evidència de textos els testimonis dels quals diuen explícitament que no són de Fontanella –de vegades, les rúbriques mateixes els atribueixen a altres autors–, l'editora els va afillar a Fontanella.

Finalment, Miró no va tenir en compte testimonis importants, alguns perquè han aparegut amb posterioritat a la seva tasca, com és el cas del manuscrit del Museu-Arxiu Municipal de Calella (amb més de 150 composicions poètiques) (MIRÓ 2006b), el ms. 288 de l'Arxiu del Monestir de Sant Joan de les Abadesses (VILA; ROSSICH 2000), els ms. 4158 i lligall XXXV/A de l'Arxiu Renart i Arús, ambdós de la Biblioteca de Catalunya, tres manuscrits de l'Arxiu de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (3-I-4, 3-I-6 i 3-I-9) i encara tres més,⁷ tot i que amb un nombre de composicions baix.

La poca fiabilitat de l'edició del 1995 es confirma per les necessàries revisions recents d'alguns dels textos fontanellans (MIRALLES 2009a, ALEGRET 2009a) així com per la nova aportació que va fer Rossich a l'estudi de la seva transmissió manuscrita, on descriu nous testimonis desconeguts per l'editora o altres de no considerats (ROSSICH 2006).⁸ Finalment, l'edició mironiana estava mancada d'anotació per aclarir molts aspectes difícils del vers fontanellà.

Certament –insistim–, les limitacions que va haver d'afrontar M.-M. Miró com a investigadora isolada enfront d'un territori tan complex i inabastable com el de la tradició textual de Fontanella, expliquen bona part de les deficiències de l'edició publicada el 1995. Malgrat aquesta justificació, el text de Fontanella provinent d'aquella edició continua sent inservible.

Els estudis fontanellans

En tot cas, el mèrit incontestable de l'edició de Miró va consistir a posar entre el públic un corpus poètic extens de Fontanella, fer-lo assequible i permetre'ns a nosaltres, la generació següent, afrontar des d'una altra plataforma l'anàlisi renovada de la figura del poeta barroc català.

És un fet que l'edició de Miró ha permès generar un corpus d'estudis quantitativament i qualitativament molt important en aquests vint anys darrers, un conjunt de treballs que no té punt de comparació amb el que ha rebut cap altre autor de l'edat moderna catalana.

7. Ms. 2238 Biblioteca de Catalunya, ms. 111 Biblioteca del Seminari de Barcelona, ms. particular d'Albert Rossich.

8. Actualment hi ha en premsa treballs que aprofundeixen en la transmissió manuscrita de l'obra fontanellana en vers (MIRALLES 2015, VALSALOBRE 2015a).

Des de les excel·lents pàgines pioneres de Jordi Rubió (1953) fins a l'edició de 1995, han dedicat estudis isolats a alguns aspectes de la seva obra i biografia estudiosos com Giuseppe Grilli (1981, 1983), Pep Vila (1981, 1983), August Bover (1986), Kenneth Brown (1987, 1993), Costa; Quintana; Serra (1991), entre d'altres, sense oblidar els de l'editora mateixa, Maria-Mercè Miró (1981, 1982, 1984, 1994) i l'edició pionera de *Lo desengany* a càrrec d'A. M. Torrent (1968). Just després de l'edició mironiana, i, per tant, amb l'avantatge de disposar d'un corpus extens de l'obra fontanellana, n'apareixen uns pocs més, entre els quals podem destacar els de Giuseppe Grilli (1997), M.-M. Miró (2002, 2006a), Jordi Raventós (2003) i Albert Rossich (2002).

Ara bé, l'eclosió d'estudis dedicats monogràficament a algun aspecte del poeta i dramaturg es produeix sobretot al llarg dels darrers vuit anys. En efecte: a partir del 2006, tot seguint l'estela iniciada dècades abans, arrenca i pren força una revaloració i reivindicació de Fontanella, afavorida per una nova generació d'investigadors que giren al voltant de l'Institut de Llengua i Literatura Catalanes (ILCC) de la Universitat de Girona, nucli d'iniciatives i projectes entorn de la figura de l'autor barroc. Aquesta nova generació ha sabut integrar i cohesionar un grup intergeneracional i interdisciplinar que s'ha retroalimentat en nombroses ocasions. L'octubre del 2006 organitzava el primer congrés monogràfic sobre la vida i l'obra del poeta barroc, el IV Col·loqui Internacional Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga: Francesc Fontanella en el seu Temps. En paral·lel, apareixia publicat el volum *Francesc Fontanella: una obra, una vida, un temps*, que contenia els textos de les aportacions dels congressistes per tal de traslladar el format de la trobada des de l'habitual aplec de comunicacions inèdites cap a un espai de debat sobre les propostes de cada convidat, amb el concurs de quinze especialistes pertanyents a diverses àrees temàtiques (historiadors, historiadors del dret, filòlegs, etc.) editat per Valsalobre i Sansano (2006). Com a resultat de la trobada i de la publicació de l'esmentat volum monogràfic, part dels mateixos especialistes i part d'alguns altres, fins a un total de disset, es van tornar a reunir sota la coordinació de Sansano i Valsalobre per col·laborar en un nou volum monogràfic que va aparèixer publicat el 2009: *Fontanellana. Estudis sobre l'època i l'obra de Francesc Fontanella (1622-1683/85)*.

La producció científica de l'equip fontanellà vinculat als projectes de l'ILCC té una dimensió important: Bonaventura (2006), Miralles (2009a, 2009b, 2013, 2014, 2015), Miralles; Valsalobre (2010), Rossich (2006, 2011), Rossich; Miralles (2014), Sansano (2006), Sagues (2014), Valsalobre (2006, 2007, 2008, 2009, 2010a, 2010b, 2012, 2014, 2015a, 2015b), Zaragoza (2011, 2015). A banda dels projectes acadèmics en forma de treball de final de màster (SOGUES 2013, CASTAÑO 2013) o de tesis doctorals en curs.⁹

Aquest conjunt d'investigadors veterans i de la nova generació que, des del 2006, promou la recuperació de Fontanella i hi participa, continua treballant en la

mateixa línia focalitzant els esforços paral·lelament a divulgar els avenços de les seves investigacions en fòrums internacionals. En són una prova la participació de Sansano en les jornades internacionals La Sardegna e il Mediterraneo Occidentale nell'Età Moderna (sec. XVI-XVII), celebrat a la Università degli Studi di Cagliari (Sardenya) els dies 27 i 28 de maig de 2011, amb una aportació sobre Fontanella i la festa teatral barroca; la intervenció «Del carrer al paper: el carnaval literari del 1647 a Barcelona en el context de la guerra dels Segadors» (MIRALLES; VALSALOBRE 2010) al XVIII Simposi de la Sociedad Española de Literatura General y Comparada, organitzat per la SELGYC i la Universitat d'Alacant (Alacant, 9-11 de setembre de 2010); la participació, el febrer del 2012, de Miralles i Valsalobre en el X Convegno Internazionale de l'AISC que va tenir lloc a Verona, amb sengles intervencions sobre el *Vexamen* i una ègloga de Fontanella, respectivament (VALSALOBRE 2014); i, finalment, la dels dos mateixos investigadors al Convegno Internazionale *Viaggi rari. Letterature Iberiche, Letterature Compare*, organitzat per la Università di Roma Tre, el maig del 2014 a Roma, sobre la figura poètica de Fontanella com a ambaixador (Miralles) i sobre la fantasia i la màgia en l'obra fontanellana (Valsalobre). Darrerament, en el marc de la jornada Els Clàssics i la Llengua Literària: s. XVII-XVIII, organitzada el novembre del 2013 per la Societat Catalana d'Estudis Clàssics (IEC), Eulàlia Miralles i Alejandro Coroleu han verificat noves influències clàssiques en l'obra fontanellana. Finalment, el març del 2014, s'ha celebrat la jornada La Transmission Poétique de Francesc Fontanella a la Universitat de Perpinyà - Via Domitia amb la participació d'Anna Garcia Busquets, Eulàlia Miralles, Joan Peytaví, Albert Rossich, Marc Sogues, Pep Valsalobre i Verònica Zaragoza. A banda de la producció d'aquest grup, molts altres investigadors han fet aportacions cabdals a la bibliografia fontanellana en aquests mateixos anys, la major part com a participants en activitats promogudes per l'ILCC, com ara Joan Alegret (2006, 2009a, 2009b), Montserrat Clarasó (2009), Judit Farré (2011), Francesc Feliu (2006), Maria Ángeles García (2006, 2009), Maria Ángeles García i Olaya López (2009), Giuseppe Grilli (2006, 2014), Maria Ángeles Herrero (2006), Albert Mestres (2006, 2009), Maria-Mercè Miró (2006a), Jaume Pòrtulas (2006, 2007, 2009), Josep Solervicens (2008), Xavier Torres (2009) o Pep Vila (2007, 2009).

I més enllà de l'edició de la poesia el 1995 (i del teatre el 1988), modernament s'han dut a terme dues edicions de textos inèdits: la del panegíric a Pau Claris, del 1641 (CLARASÓ; MIRÓ ed. 2008), amb una problemàtica equiparable a la comenta-

9. Anna Garcia Busquets, *La poesia civil i moral de Francesc Fontanella: edició crítica i estudi*, tesi doctoral dirigida per Pep Valsalobre; Marc Sogues, *Edició crítica i estudi dels cicles epistolars de Francesc Fontanella*, tesi doctoral dirigida per Eulàlia Miralles i Pep Valsalobre; Marta Castaño Trias, *Les giletes de Francesc Fontanella: edició crítica i estudi*, tesi doctoral dirigida per Pep Valsalobre.

da per a Miró (1995), i la de l'*Ambaixada del príncep Licomandro a l'emperador de Bugia* (MIRÓ 2006b, amb aportacions posteriors de MIRALLES 2009a).

La problemàtica específica de la transmissió poètica de Fontanella

La poesia fontanellana ha tingut una transmissió molt diversificada. En vida de l'autor, ja van circular diversos textos: els que van aparèixer impresos (les onze composicions en vers en el panegíric a Pau Claris, els dos poemes als preliminars de l'edició de les dues parts de les *Cathaloniae Decisiones* del seu pare el 1639 i el 1645, el madrigal als preliminars del tractat d'artilleria de Francesc Barra), els poemes recitats pel bateig del fill del virrei d'Harcourt el 1647 (VALSALOBRE 2012), els enviats a certàmens i celebracions religioses, de vegades des de Perpinyà fins a Barcelona (set per a la festa de canonització de Tomàs de Villanueva el 1658, catorze en honor de la beatificació de Rosa de Lima el 1667 i nou per a la beatificació de Joan de la Creu el 1676), mentre que el 1660 enviava a Barcelona el conegut poema penitencial en octaves rimes «Vinc, Jesús meu, per rompre la cadena» (VALSALOBRE 2010b). Molts altres textos van circular en un entorn probablement més reduït, com les epístoles a les monges dels Àngels i de Jerusalem (SOGUES 2013, 2014), els romanços de caire epistolar als seus amics barcelonins mentre ell acompanyava l'expedició catalana a Münster comandada pel seu germà Josep (COSTA; QUINTANA; SERRA 1991, VALSALOBRE 2014), l'extensa sentència o «vexamen» amb motiu del certamen literari del 1643 en honor de sant Tomàs (BROWN 1987), etc.

Però la difusió més extensa i duradora va ser a través de cançoners manuscrits en què, amb participació directa o no de l'autor, aficionats, seguidors i lectors de la seva obra van aplegar conjunts textuais per difondre'ls. Avui en conservem un total de trenta-un. I tenim notícia de sis de perduts.¹⁰ Els podem classificar en tres grans grups.

10. 1) Ms. *Curiositat Catalana* de la Biblioteca del Baró de Segur, de final XVII-inici XVIII (en conservem l'índex, amb 52 composicions de Fontanella i un nombre indeterminat de «Cartes en prosa i vers») (MESTRES 1868; ROSSICH 1984, p. 105-110; MIRÓ 1995, I, p. 29; probablement és un dels que esmenta TORRES AMAT 1836, p. 261, amb poesies de Fontanella: «en la [casa] de Tamarit o Vilallonga tienen las obras»); 2) ms. de Josep Ullastre, *Diversió per los alumnos del Parnás catalá: obras poeticas de Francisco Fontanella*, del segle XVIII (TORRES AMAT 1836, p. 261; MIQUEL I VERGÈS 1938 [1989, p. 162-163], que en dóna un índex succint); 3) ms. Biblioteca Episcopal de Barcelona (TORRES AMAT 1836, p. 261, amb detall de l'índex de poesies); 4) ms. de Pere Serra i Postius (descriu al ms. 13604 de la Biblioteca Nacional d'Espanya, on detalla les primeres composicions); 5) ms. de Marià Sans (*Catálogo de las obras que se han escrito en lengua catalana desde el reynado de Jayme el Conquistador* d'Antoni Elies i Robert, 1795: «Fray Francisco Fontanella, carmelita [sic]. Poeta excelente de mediados de siglo [XVII]. *Poesías varias*. Cuatro tomos en folio, manuscritos, en poder de don Mariano Sans, de Barcelona»: CAMPABADAL 2004, p. 478); 6) ms. biblioteca de Joan Josep d'Àustria, «Un tomo trajicomedia pastoral de amor, firmeza y porfia, manoescripto en 4º en 6 reales» (BOUZA 2001, p. 55): és probable que, malgrat el títol, potser al·lusi a la primera composició del ms., contingués poesies (en els ms. monogràfics fontanellans, el teatre sempre encapçala la compilació).

A. Els manuscrits unitaris:

sigla	identificació	títol	data	poesies ¹¹
A	A-67. Arxiu Històric Ciutat de Barcelona	<i>Taula de las obras de Fontanella y altres papers recopilats en aquest tomo</i>	final XVIII	60
B1	27. Biblioteca Catalunya	sense títol	mitjan XVIII	91
B5	172. Biblioteca Catalunya	sense títol	primera mei- tat XVIII	66
B12	2794. Biblioteca Catalunya	sense títol	final XVII	50
C	Reg. 7393. Museu Arxiu Municipal Calella	<i>Catalana musa ab que canta la lira de Apollo...</i>	final XVII- inici XVIII	162
I2	83493. Institut del Teatre. Barcelona	<i>Catalana musa ab que canta la lira de Apollo...</i>	final XVII- inici XVIII	163
R	68. Biblioteca Lambert Mata. Ripoll	<i>Petri in cunctis ex omnibus aliquid sive magistri libo- rum labores</i>	final XVII- inici XVIII	330
V2	268. Biblioteca Museu Episcopal. Vic	<i>Obras del pare mestre Fontanella...</i>	1695	145

11. El nombre de textos poètics és sempre aproximat per tal com de vegades s'aglutinen diverses composicions en una, com passa amb els conjunts de jeroglífics, emblemes o versions, que consten com un sol poema; de vegades perquè es copien com un sol text diverses poesies independents; o, al contrari, un poema és fragmentat en dues o més parts independents; finalment, perquè en ocasions alguns manuscrits repeteixen alguna composició.

B. Els manuscrits col·lectius majors:

sigla	identificació	títol	data	poesies
B4	80. Biblioteca Catalunya	<i>Curiositat cathalana ó Recreo, y Jardí del Parnâs que conté las Obras y Poesias escullidas del Insigne Poeta Doctor Vicens Garcia Rector de Vallfogona y de altres poet-as Cathalans...</i>	segona meitat XVIII	69
L4	3-I-10. Arxiu Reial Acadèmia de Bones Lletres. Barcelona	sense títol	final XVII- inici XVIII	194
MA	3899. Biblioteca Nacional. Madrid	sense títol	final XVII- inici XVIII	63

C. Els manuscrits col·lectius menors:

sigla	identificació	títol	data	poesies
B2	75. Biblioteca Catalunya	<i>[poe]sie[s d]evote[s] i [a]mato-ries [teixell]</i>	final XVIII- inici XIX / recull factici	1
B3	78. Biblioteca Catalunya	sense títol	inici XVIII	2
B6	1140. Biblioteca Catalunya	<i>Talia catalana</i>	XVII- XVIII	1
B7	1183. Biblioteca Catalunya	<i>Recreo y Jardí del Parnas recopilat per lo Mr Ille Y R^t S^r Dⁿ Batista Fausto de Miranbell Abad de Sodoma y Suria</i>	1803	1
B8	1358. Biblioteca Catalunya	<i>Recreo y jardí del Parnas y Musas catalanas</i>	segona mei- tat XVII	6
B9	1406. Biblioteca Catalunya	sense títol	segona mei- tat XVIII	2
B10	2238. Biblioteca Catalunya	sense títol	1728	1

sigla	identificació	títol	data	poesies
B11	2271. Biblioteca Catalunya	<i>Matelás de tota Llana</i>	inici XIX	1
B13	4158. Biblioteca Catalunya	sense títol	final XVII	7
B14	Arxiu Renart i Arús, lligall XXXV/A. Biblioteca Catalunya	<i>Poesias místicas catalanas</i>	inici XIX	5
BO	D.47. Boston Public Library	<i>Lo Parnas catala que conte las obras en vers dels tres mes florits ingenis catalans...</i>	inici XVIII	4
J	288 Fons Blanxart. Arxiu Monestir Sant Joan de les Abadesses	sense títol [acèfal]	mitjan XVII	7
L1	3-I-4. Arxiu Reial Acadèmia de Bones Lletres. Barcelona	<i>Coleccion de varias Poesias, publicadas é inéditas, en catalan y castellano; por el Doctor Don Jaime Sala y Guardia [volum IV]</i>	final XVIII-inici XIX	3
L2	3-I-6. Arxiu Reial Acadèmia de Bones Lletres. Barcelona	sense títol	final XVIII-inici XIX	3
L3	3-I-9. Arxiu Reial Acadèmia de Bones Lletres. Barcelona	<i>Papeles Varios [llom]</i>	finals XVII-inici XVIII	18
M	350. Biblioteca Monestir Montserrat	<i>Parnás Chatalá Residencia de Musas, o Gerundese [sic] Museo...</i>	XVIII segona meitat	8
P	reg. R. 6383. Arxiu Històric de Protocols. Barcelona	<i>Colecció de poesias catalanas</i>	mitjan XIX	21
RO	Bib. particular Albert Rossich	<i>[Josep Blanc] Embutit Matelàs de tota llana de versos...</i>	inici XVIII	2
S	111. Biblioteca Seminari Conciliar. Barcelona	<i>Mis[cellanea?] Varias Poesias [llom]</i>	final XVII-inici XVIII	2
V1	230. Biblioteca Museu Episcopal. Vic	sense títol	1692	3

Com va explicar Albert Rossich, la via principal de la tradició textual de la poesia fontanellana és fonamentalment culta: «El fet que ens hagin arribat cançoners luxosos en foli que només transmeten l'obra d'aquest autor (com el ms. 83493 de l'Institut del Teatre de Barcelona, el ms. 68 de la Casa de Cultura Lambert Mata de Ripoll, el ms. del Museu Arxiu Municipal de Calella o el ms. 2794 de la Biblioteca de Catalunya) fa pensar en l'existència de públics diferents, més popular i clerical el de Garcia, més culte i senyorial el de Fontanella» (ROSSICH 2006, p. 159). Ho corrobora el fet que les col·lacions dels testimonis registren molt pocs errors, en comparació amb tradicions més populars (com la de Garcia) o d'un biaix menys intel·lectual (com la més devota d'Eura: cf. VALSALOBRE ed. 2002).

Una característica d'aquesta tradició textual és que les composicions solen aparèixer agrupades en cicles homogenis en què els textos estan relacionats entre ells per una circumstància temàtica o de composició (unes dates, una circumstància, un destinatari...). Els dos cicles més amplis de textos fontanellans són les *giletes* i la poesia religiosa. Altres cicles contenen un nombre menor de textos però es mostren també molt coherents, com els diversos cicles d'epístoles literàries conventuals, els cicles de purgues i rams, etc. Finalment podem observar cicles més reduïts en nombre de composicions que també solen anar plegats en els testimonis: dins del gran cicle de poesia religiosa estan ben delimitats una sèrie de cicles menors (Immaculada Concepció, Nativitat, Santa Rosa de Lima, etc.), el cicle elegíac dedicat a Nise, el cicle que tracta sobre Montjuïc, el cicle del Setge del 1652 –les rúbriques del qual indiquen que van ser escrits en aquesta circumstància (tot i pertànyer a temàtiques ben diverses)–, el cicle del Panegíric –que conjunta alguns dels textos que van aparèixer impresos el 1641 en ocasió de la mort de Pau Claris–, el Cicle de l'Acadèmia de Sant Tomàs –que engloba dos textos, el *Vexamen* i un altre text al·lusiú a l'acadèmia tomística–, o el cicle de Münster –que aplega els textos relatius al viatge de l'«ambaixada» catalana en aquesta ciutat alemanya el 1643.

L'anàlisi minuciosa dels manuscrits poètics de Fontanella permet detectar també un bon gruix de textos falsament atribuïts per la tradició, antiga i contemporània. Alguns perquè els testimonis mateixos els atribueixen a altres autors, sense que aquesta consideració hagi estat tinguda en compte pels editors contemporanis. És el cas de: els explícitament adjudicats pel ms. R a altres autors; el sonet de Francesc de Granollacs; «Ja del tot apaciguada» (MIRALLES 2014); «Ara dolcíssim Jesús», atribuït per algun testimoni a Francesc Solanes; «Cruel entra lo desembre», atribuït per la tradició a Rafael Noguers; o, finalment, altres que des de fa anys sabem segur que no poden ser seus, com «Vui dia la catedral», datat el 1701. Hi ha altres casos, en fi, de textos que només reporta un testimoni i ho fa en unes condicions que ens obliguen a dubtar de l'atribució a Fontanella.¹²

Avui comencem a saber quina relació tenen entre ells els testimonis i els podem agrupar i emparentar mitjançant l'ordenació dels textos que presenten. Així, entre els manuscrits més importants, els unitaris i alguns dels col·lectius majors, sabem que els ms. C I2 i V2 presenten una ordenació idèntica, de la mateixa manera que ho fan A B5 i B12; en canvi, B1, B4, L4 i MA reporten ordenacions peculiars, que en ocasions respecten alguns dels cicles esmentats però en d'altres no, i l'ordenació ofereix un aspecte improvisat. En tot cas, les coincidències esmentades en alguns casos, que fan pressuposar uns subarquetips comuns, són confirmades per la comparativa de les rúbriques i, sobretot, per l'anàlisi de variants i errors en les *collationes* per a l'establiment de l'edició crítica (VALSALOBRE 2015a).

El cas del manuscrit R és del tot peculiar. Tal com han posat de manifest els treballs de Rossich; Miralles (2014) i Miralles (2014, 2015), aquest testimoni és còpia d'un manuscrit-ofrena que, cap al final de la seva vida, Fontanella ofería a una lectora molt especial, probablement una dona objecte de la seva estimació perpètua des de l'adolescència. Des del moment en què deriva directament d'un recull preparat pel mateix autor, té una vàlua ecdòtica principalíssima, tant pel que fa a les lliçons –que en el cas de variants d'autor s'han de considerar la darrera voluntat– com, sobretot, pel que fa a l'ordre dels textos i a la seva autoria. Si l'autor no diu el contrari –com s'esdevé en ocasions, quan esmenta una autoria diversa–, els textos del ms. R són tots d'atribució segura. Això ens permet treballar amb una certa garantia, esclar, el tema de les atribucions falses o dubtoses fetes per altres testimonis. El ms. R, a més, va romandre, per dir-ho així, isolat, de manera que no va crear tradició, o amb altres paraules, no va ser antígraf de cap altre dels conservats, per tal com no comparteix ni ordenació (tot i coincidir en els cicles constitutius amb molts d'altres, és clar) ni rúbriques que, en aquest cas, prenen un valor substantiu pel que fa a la interpretació dels textos i de les circumstàncies en què van ser produïts bona part d'aquests.

Cap a una 'nova' edició crítica

Més amunt hem donat compte d'un important gruix d'estudis publicats al voltant del poeta, la seva circumstància i la seva obra. Ara bé: no diem res de nou quan afirmem que no es pot dur a terme una tasca d'estudis fiables i segurs d'anàlisi i interpretació dels textos concrets d'aquest autor o de qualsevol altre sense que aquests hagin estat fixats de manera científica, a partir d'una edició crítica com cal. Tota

12. En aquest moment s'està treballant en la determinació dels textos falsament atribuïts a Fontanella, que poden arribar a ser més d'una vintena (VALSALOBRE 2015b).

anàlisi literària minuciosa de la seva obra no pot ser a hores d'ara sostenible amb els materials de què disposem. Altres estudis de caire més general o els treballs biogràfics, que es basen en documentació diversa de la poètica, han pogut proliferar amb rigor i fermesa sense inseguretats perquè no depenien del text literari establert. És cabdal disposar també d'un corpus fiable que, a banda de lliurar el text més proper a la voluntat de l'autor, elimini els textos dubtosos o falsament atribuïts. Avui, qualsevol aproximació a l'obra fontanellana sense tenir en compte aquestes premisses prèvies està condemnada a ser provisional, i els seus resultats, a ser més o menys fàcilment rebatibles.

Les necessitats al·ludides al costat de les circumstàncies presents permeten assumir avui una edició crítica de la poesia del barceloní Fontanella amb moltes més garanties. Primer perquè disposem d'un coneixement considerable al voltant de l'autor i d'aspectes generals de la seva polimòrfica obra, com hem vist més amunt. En aquest punt, destaca l'entusiasme fontanellà que ha arrelat al voltant del grup de recerca de literatura moderna de la UdG, el qual inclou investigadors procedents d'altres universitats del domini català i internacionals.

En segon lloc, perquè aquest equip disposa d'un grup d'investigadors, bona part dels quals han signat una important proporció dels estudis esmentats en l'apartat anterior, que es poden comprometre a assumir un projecte col·lectiu d'edició i estudis renovats sobre la poesia fontanellana. Perquè, més enllà de la producció científica sobre l'autor, tenen experiència contrastada en l'àmbit de l'edició crítica de textos poètics moderns, tant pel que fa a la teoria com a la praxis. D'una banda, disposem de l'edició crítica de l'obra de Vicent Garcia, motiu de la tesi doctoral d'Albert Rossich (1984), i de la d'un altre poeta barroc, per bé que setcentista, Agustí Eura, duta a terme per Pep Valsalobre en la seva tesi doctoral, publicada posteriorment (2002). Ambdós autors, a més, van tenir cura de l'única antologia de poesia barroca catalana fins al moment (ROSSICH; VALSALOBRE ed. 2006). Just en els preliminars d'aquesta antologia, Albert Rossich va inserir uns criteris generals per a l'edició de textos literaris moderns que pretenen esdevenir el referent per als treballs del futur i que, per a aquest projecte, estableixen una guia sòlida per afrontar la complexa tasca de la regularització gràfica dels textos. Finalment, pel que fa a la teoria i a la formació i docència en la matèria, Miralles i Valsalobre s'han encarregat del capítol dedicat als textos de l'edat moderna del volum universitari *Models i criteris de l'edició de textos* (2013), a més de l'experiència docent sobre aquesta matèria en assignatures de màster i de grau, sumada a la direcció de treballs de màster i de tesis doctorals en què l'edició de textos pren una magnitud fonamental.¹³

13. Vegeu <http://www.nise.cat/Doc%C3%A8nciadePostgrau/Tesis.aspx>, i <http://www.nise.cat/Doc%C3%A8nciadePostgrau/Treballsderecerca.aspx>.

En tercer lloc, perquè avui dia la tecnologia digital pot facilitar molt els processos, més llargs, laboriosos i cars en el passat, per cercar i transcriure els testimonis nombrosos de la poesia fontanellana. En efecte, avui podem elaborar una base de dades d'inventari de poesia i instal·lar-la en línia alhora que podem disposar de reproduccions digitals de gran qualitat de tota mena de testimonis dispersos arreu del món. A més, tenim a l'abast eines de descripció de manuscrits tan valuoses en el nostre cas com la base de dades *Manuscrits Catalans de l'Edat Moderna*, un projecte de l'IEC (MCEM: <http://mcem.iec.cat/>).

En fi, només calia reunir tots els ingredients i, amb el finançament necessari, dur a terme la tan necessària tasca de fixar un text que tingués l'aval del mètode filològic rigorós.

Es tractava d'implicar alguns dels especialistes en l'obra i la figura del poeta barceloní més coneguts i de tenir també un grup d'investigadors provats en la seva tasca d'edició crítica de textos, bons coneixedors dels procediments ecdòtics, de la tradició manuscrita barroca, etc. A la crida efectuada en el seu moment, van respondre positivament August Bover (U. de Barcelona), Kenneth Brown (U. of Calgary), Conxita Domènech (U. of Wyoming), N. Figueras (U. Oberta de Catalunya), Giuseppe Grilli (U. di Roma Tre), Eulàlia Miralles (U. de València), Joan Peytaví (U. de Perpinyà-Via Domitia), Gabriel Sansano (U. d'Alacant), juntament amb Ros-sich, Valsalobre i Zaragoza de la U. de Girona. S'hi han incorporat recentment Marc Sogues, becari FPU de la UdG i Marta Castaño, becària BR de la UdG.

Un projecte per dur-la a terme

Amb tots aquests precedents i investigadors reconeguts en l'àmbit fontanellà, es va sol·licitar un projecte de recerca d'investigació bàsica, dins del Plan Nacional de I+D+i 2008-2011, al Ministerio de Economía y Competitividad, que va ser concedit i es va engegar el febrer del 2013.

El projecte disposava d'algunes infraestructures prèvies fonamentals, les quals en garantien la viabilitat. Una és la Base de Dades inserida a la pàgina web www.nise.cat, fruit d'un projecte finançat anterior.¹⁴ En aquest instrument (<http://www.nise.cat/BDPoesiaencan%C3%A7oners/Cerca.aspx>) hi ha la informació imprescindible per localitzar fàcilment les composicions poètiques catalanes barroques disperses en manuscrits. En una primera fase (2007-2009) es van recollir les dades pertanyents a textos poètics d'autors del Principat de Catalunya i del Ros-

14. Projecte HUM2006-08326/FILO de la Dirección General de Investigación del Ministerio de Educación y Ciencia (*Inventari general de la poesia catalana del barroc en cançoners manuscrits*).

selló fins al 1750.¹⁵ Gràcies a la revisió a fons empresa com una de les tasques inicials assignades al projecte actual, disposem ara d'una informació cabdal per afrontar el projecte: de cada composició de Fontanella, en el nostre cas, a partir d'algun mot del primer vers sabem en quin centre documental es troba, les dades identificadores del testimoni i en quines pàgines/folis es localitza, a més de poder accedir a informació complementària (mètrica, datació –si es coneix–, rúbrica o títol, edicions –si n'hi ha– o comentaris diversos). Aquestes dades són crucials quan ens trobem amb composicions que de vegades circulen en tretze o catorze testimonis, abans d'afrontar la col·lació de les lliçons sense deixar-nos-en cap.

Un segon element, ara indispensable per poder treballar en equip, era disposar de reproduccions digitals de tots els testimonis, manuscrits i impresos, trenta-sis en total, que contenen obra fontanellana. Una vegada sol·licitades a llocs tan diversos com l'Arxiu del Monestir de Sant Joan de les Abadesses o la Boston Public Library, per citar dos extrems, i obtingudes les còpies, una empresa àrdua i llarga, ja que s'ha hagut de tractar amb casuístiques molt diverses en llocs ben diferents, aquestes han estat distribuïdes als investigadors perquè puguin dur a terme la tasca que els ha estat encomanada.

En aquest sentit, es va dissenyar una distribució de les tasques d'edició en funció de diverses variables, des de la familiaritat amb determinats textos per part dels investigadors fins a la llunyania respecte del nucli des d'on es coordina la tasca, a l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la UdG, passant per agrupar els textos en funció d'aspectes temàtics, formals, agrupacions concretes en la transmissió textual o altres, o fins i tot la llengua (la poesia fontanellana se serveix de la llengua catalana, castellana, llatina i francesa, com hem dit).

Un tercer element, encara, va ser el fet de disposar d'uns criteris segurs per a l'establiment del text definitiu, especialment pel que fa a la presentació gràfica (cf. MIRALLES; VALSALOBRE 2013, p. 287-305). La proposta dels criteris d'Albert Rossich (a ROSSICH; VALSALOBRE ed. 2006) és una de les «infraestructures» obligatòries per abordar amb garanties un projecte d'edició crítica com el que presentem.

La metodologia assumida per dur a terme l'edició crítica és la neolachmaniana, tal com s'aplica actualment en les tradicions més destacades en la filologia d'àmbit romànic per a textos moderns, és a dir, la italiana i, en menor grau, l'espanyola: més enllà de la tradicional anàlisi dels errors comuns per a l'establiment d'un *stemma*, es tenen en compte les aportacions complementàries de diversos altres components (filologia material dels cançoners, estudi de les ordenacions dels textos en els testimonis, comparació de rúbriques i altres factors).

Per tal de treballar de forma paral·lela i amb processos i formats idèntics per part de tot l'equip, es van dur a terme diverses proves d'edició de textos fontanellans fetes simultàniament pels editors per tal de contrastar l'aplicació de la metodologia, els resultats obtinguts i l'eventual problemàtica. A partir d'aquí, s'han establert uns procediments i uns formats estàndard que segueixen tots els editors, tant pel que fa a la col·lació dels testimonis com a l'anàlisi de variants o a l'establiment del text crític. Aquest resultat final del procés consta, òbviament, de l'aparat crític positiu, de notes a l'aparat crític i de notes lèxiques i de comprensió del text en general, a banda d'informar sobre els testimonis del text, les rúbriques de cada testimoni i els estudis o esments que s'han dedicat a aquella composició concreta i les edicions que se n'han fet, completes o parcials.

Per a l'establiment del text crític, obtingut a través de la valoració i la selecció, segons els paràmetres neolachmanians i el sentit comú, de les lliçons de testimonis diversos, hem procedit a la regularització de les grafies segons els criteris exposats darrerament per Albert Rossich per a textos literaris moderns, com ha estat dit més amunt. Pel que fa als textos en llengua castellana, ens atenim a les normes de Prolope (2008). Les indicacions de J.M. Maestre a «La edición crítica de textos latinos humanísticos» (1997) i de J. Ijsewin a «Critical editions» (1998) són la nostra guia per al llatí, mentre que per al francès optem pels criteris de la col·lecció «La Pléiade» per als textos de la Renaissance i l'Âge Classique.

Els resultats d'un projecte

El resultat final del projecte és, esclar, l'edició crítica de la poesia completa de Fontanella, en les condicions de rigor científic i completeness que hem esmentat. Desapareixen les falses atribucions incloses com a obra pròpia fins ara, tot i que algunes que són cabdals per a entendre la seva biografia-obra poètica seran editades en forma de suplement o annex.

Aquesta edició crítica ha de tenir dues sortides. Una en format electrònic, consultable en línia en un format d'hipertext que encara s'ha de definir. Continuarà el text i tot l'aparat crític, notes a l'aparat, rúbriques, informació sobre edicions anteriors, etc. Els materials inserits en el lloc web seran degudament difosos per tal que es procedeixi a enllaçar el contingut en altres llocs web d'institucions acadèmiques i culturals, i també en biblioteques digitals, catalanes i estrangeres (Cervantes Virtual, Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives, Europeana, Bivaldi. Biblioteca Valenciana Digital, Biblioteca Digital Hispánica, Biblioteca Virtual del Patrimonio Bibliográfico, Red de Bibliotecas Públicas del Estado y de la Generalitat de Catalunya, Philobiblon, Repertorio Informatizzato dell'Antica Letteratura Catalana, Associazione Italiana di Studi Catalani, etc). La difusió via web comporta facilitar l'ac-

cés lliure i universal al patrimoni literari. Complementària a l'edició en format electrònic serà l'edició en format convencional en paper, amb notes de comprensió del text, però sense l'aparat crític, assequible al web.

L'edició de l'obra poètica completa, esclar, comporta l'assumpció d'un criteri d'ordenació de tot el material. La proposta de M.-M. Miró es basava en un eix doble: temàtic (civil, amorós, religiós, satíricojocós, amb el *Vexamen* a part)¹⁶ i, a l'interior de cada conjunt, una jerarquització estroficomètrica (sonet, octava... fins al romanç). Més enllà de discutibles incorporacions de textos a una o altra temàtica, avui observem que aquesta classificació artificiosa camufla dades importantíssimes sobre la relació d'uns textos amb altres i trenca els fils narratius que estableixen una sèrie concreta de composicions, dos aspectes que aleshores romanien impossibles d'identificar atesa la dispersió dels textos segons els eixos esmentats.

Així, doncs, se'ns presenta la necessitat de disposar els poemes no pas segons una classificació artificiosa, sinó en funció d'agrupacions «històriques» dels textos, per cicles, tenint en compte la cronologia de composició o la voluntat de l'autor, quan aquesta està més o menys clarament exposada. Roman, esclar, la dificultat d'ordenar entre si aquests cicles. I en aquest sentit, creiem que la identificació del ms. R en els termes que hem esmentat més amunt ens servirà com a pauta organitzadora dels textos editats, els quals tindran així una ordenació justificada per diversos elements-guia: la voluntat de l'autor, un discurs cronològic i una subagrupació per cicles.

Altres instruments derivats de l'edició hauran de ser els índexs de primers versos, el rimari, les concordances, la descripció de la mètrica, l'índex de noms propis, etc. Per obtenir-los, s'haurà de recórrer a l'ús de programes i aplicacions informàtiques adaptats a l'etiquetatge de textos i d'altres procediments adequats per obtenir tals resultats.

Fruit del desenvolupament del projecte són també els articles i monografies dedicades sobretot a l'estudi de la transmissió manuscrita i de les característiques materials de la tradició (els cançoners fontanellans), així com altres que resultin de la tasca duta a terme al voltant de l'edició crítica (estudi d'atribucions problemàtiques, anàlisi de fonts i models, anàlisi de textos concrets, per exemple). I al costat d'aquestes publicacions, hi ha la voluntat de participar activament en congressos i reunions científiques de format divers per tal de difondre la tasca del projecte, els resultats d'aquest i, sobretot, la figura i l'obra del poeta barroc, que és, al capdavall, allò que importa per a la història literària del país.

16. L'editora distribuïa, a més, aquest eix temàtic en dos blocs segons un referent cronològic: l'etapa de joventut (civil, *Vexamen*, amorós) i els anys de maduresa (religiosa), mentre el conjunt satíric i jocós quedava en un estadi indeterminat perquè hi ha composicions d'ambdues èpoques; res no deia, en aquesta divisió cronològica del conjunt de textos en prosa i vers, que va col·locar al final de la seva edició (MIRÓ ed. 1995, I, p. 69).

Per a un públic més general i universitari, està prevista una extensa antologia poètica, confegida a partir del text crític però sense l'aparat corresponent, amb els textos ben anotats i amb una introducció general a la vida i obra poètica de Fontanella. Es tractarà de seleccionar un conjunt de textos representatius de la seva tasca poètica, en què, a més de la qualitat literària, es doni compte de l'amplitud de registres (poesia civil i política, poesia religiosa, poesia jocosa, prosímets, poesia amorosa, etc.) així com dels diferents cicles poètics que es poden individuar: panegíric a Pau Claris, Nise, Montjuïc, setge del 1652, etc.

Considerem que la pretensió, a mitjà termini, de dur a terme edicions divulgatives i antologies de la poesia i del teatre de Fontanella amb l'objectiu, entre altres, d'introduir la lectura del poeta (i amb ell, de la literatura barroca) en el currículum de secundària en els centres educatius del domini català, és una proposta de transferència fonamental pel que pressuposa de reconsideració de la tradició educativa en tot allò relatiu al coneixement de la història de la literatura pròpia.

Dins encara del marc del projecte, la convocatòria de diversos seminaris de recerca que tinguin com a ponents investigadors experts en la circulació manuscrita de la poesia barroca, en la documentació d'arxius conventuals i del Rosselló, en programes d'edició electrònica i aplicacions informàtiques per a l'edició crítica, ha de servir tant per debatre les característiques de la transmissió poètica fontanellana en relació amb altres tradicions europees com per obtenir informació cabdal per millorar les prestacions de l'equip a l'hora d'afrontar amb èxit i amb la millor qualitat possible els resultats del projecte.

Si bé, quan es redacta aquest paper (primavera del 2014), ens trobem encara en una fase inicial de les tasques, hem pogut gaudir dels enormes avantatges del treball en equip en un projecte d'aquestes característiques, un treball col·laboratiu en què les reunions freqüents, la connexió permanent, les aportacions i descobertes particulars de cada investigador són immediatament debatudes i incorporades per la resta en benefici del resultat final.

Referències bibliogràfiques

J. ALEGRET, 2006: «El sonet "Tronc infeliç..."», dins VALSALOBRE; SANSANO (ed.) 2006, p. 245-254.

J. ALEGRET, 2009a: «Tots els sonets de Francesc Fontanella», dins SANSANO; VALSALOBRE (ed.) 2009, p. 207-232.

J. ALEGRET, 2009b: «Fonts italianes de poemes en llengua catalana: Sannazaro/Fontanella i Parini/Tous», dins DDAA, *La Catalogna in Europa. L'Europa in Catalogna. Transiti, passaggi, traduzioni*. Atti del IX Congresso Internazionale dell'Associazione Italiana di Studi Catalani (Venezia, 14-16 febbraio 2008). Edició en

línea – ISBN 978-88-7893-009-4. <http://www.filmod.unina.it/aisc/attive/Alegret.pdf>

J. BERNAD Y DURAN, 1899: *Obras poéticas del “fénix catalá” Francisco Fontanella*, Barcelona: Imprempta “L’Atlántida”.

M. BONAVENTURA I IVARS, 2006: «Imatges i paraules: el llenguatge mixt de la literatura emblemàtica en Francesc Fontanella. Un recorregut per la guerra, la pietat i la mort», dins VALSALOBRE; SANSANO (ed.) 2006, p. 197-223.

F. BOUZA, (2001): *Corre manuscrito*, Madrid: Marcial Pons.

A. BOVER I FONT, 1986: «La Natura capgirada: “El desembre congelat” i les Nadales de Francesc Fontanella», dins DDAA, *Estudis de Literatura catalana en honor de Josep Romeu i Figueras*, I, Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, p. 101-131.

K. BROWN, 1987: «Context i text del *vexamen* d’acadèmia de Francesc Fontanella», *Llengua & Literatura*, 2, p. 173-252.

K. BROWN, 1993: «Aproximación a una teoría del *Vejamen* de Academia en castellano y catalán en los siglos XVII y XVIII: de las academias españolas a la Enciclopedia Francesa», dins E. RODRÍGUEZ CUADROS (ed.), *De las Academias a la Enciclopedia: el discurso del saber en la modernidad*, València: Edicions Alfons el Magnànim, p. 225-262.

M. CAMPABADAL I BERTRAN, 2004: *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en el segle XVIII: l’interès per la història, la llengua i la literatura catalanes*, tesi doctoral dirigida per Eulàlia Duran, Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament de Filologia Catalana.

M. CASTAÑO, 2013: *Francesc Fontanella i la melangia amorosa: edició crítica dels poemes d’absència dedicats a Gileta*, Treball de Final de Màster dirigit per P. Valsalobre, Girona: Universitat de Girona.

M. CLARASÓ; M.-M. MIRÓ (ed.), 2008: Francesc Fontanella, *Panegíric a la mort de Pau Claris*, Barcelona: Fundació Pere Coromines.

M. CLARASÓ, 2009: «Singularitat, modernitat i caràcter reivindicatiu del *Panegíric a la mort de Pau Claris* de Francesc Fontanella (1641)», dins SANSANO; VALSALOBRE (ed.) 2009, p. 195-206.

A. COROLEU, 2013: «Notes sobre la difusió dels textos clàssics a la Catalunya del Sis-cents», *Jornada Els clàssics i la llengua literària: – s. XVII-XVIII*, Barcelona: IEC. [Ponència inèdita]

J. COSTA; A. QUINTANA; E. SERRA, 1991: «El viatge a Münster dels germans Josep i Francesc Fontanella per a tractar les paus de Catalunya», dins B. SCHLIEBEN-LANGE; A. SCHÖNBERGER (ed.), *Polyglotte Romania. Homenatge a Tilbert Dídac Stegmann*, vol. I, Frankfurt del Main: Domus Editoria Europaea, p. 257-294.

J. FARRÉ VIDAL, 2011: «Un entremès de Francesc Fontanella i el procés de professionalització de l’actor sota l’òptica del barroc català», dins L. GONZÁLEZ

MARTÍNEZ (ed.), *Miscelánea filológica dedicada a Alberto Porqueras Mayo*, Lleida: Milenio, p. 83-94.

F. FELIU, 2006: «*Mansana, temprana, eriso*, i tots els altres mots “desconeguts”»: el problema dels castellanismes en la llengua literària de Fontanella», dins VALSALOBRE; SANSANO (ed.) 2006, p. 125-156.

M.A. GARCÍA GARCÍA, 2006: «La funció del mite en la poesia amorosa de Francesc Fontanella. Una primera aproximació», dins S. MARTÍ *et al.* (ed.), *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, I, Barcelona: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 177-190.

M.A. GARCÍA GARCÍA, 2009: «Funcionalitat i expressivitat de la mitologia clàssica en la poesia de Francesc Fontanella», dins SANSANO; VALSALOBRE (ed.) 2009, p. 253-270.

M.A. GARCÍA GARCÍA; O. LÓPEZ SAHUQUILLO, 2009: «Art plàstica, art literària: dues formes de representació del mite clàssic», dins SANSANO; VALSALOBRE (ed.) 2009, p. 233-252.

J.M. DE GRAU; J. RUBIÓ I ORS 1840: (ed.), *La Armonia del Parnás, mes numerosa en las Poesias varias del Atlant del Cel Poetic, lo Dr..., Rector de la Parroquia de Santa Maria de Vallfogona*, Barcelona: Rafel Figueró.

G. GRILLI, 1981: «Decadenza, arcadia e barocco nella Catalogna del XVII secolo», *Annali dell'Istituto Universitario Orientale. Sezione Romanza* (Nàpols), XXIII, p. 409-434.

G. GRILLI, 1983: «Excés d'oralitat i carnaval a la cultura urbana entre manierisme i barroc», *Estudis de llengua i literatura catalanes*, VI [=Miscel·lània Pere Bohigas, 3], p. 309-357.

G. GRILLI, 1997: «Materiali per la descrizione di un'educazione sentimentale: Francesc Fontanella 1639/1643», *Miscel·lània Aramon i Serra*, IV [=Estudis Universitaris Catalans, XXVI], Barcelona: Curial, p. 83-92.

G. GRILLI, 2006: «Clarís, Home Polític (segons Francesc Fontanella)», dins VALSALOBRE; SANSANO (ed.) 2006, p. 225-244.

G. GRILLI, 2014: «Quevedo y la polémica rebelión catalana. Una reflexión sobre la racionalidad y el irracionalismo en la ciencia política», *La Perinola. Revista de Investigación Quevediana*, 18, p. 77-102.

M.À. HERRERO HERRERO 2006: «El ressò de la lírica de Garcilaso de la Vega en la poesia amorosa de Francesc Fontanella», dins VALSALOBRE; SANSANO (ed.) 2006, p. 175-195.

J. IJSEWIN, 1998: «Critical editions», dins J. IJSEWIN; D. SACRÉ (ed.), *Companion to Neo-Latin Studies. Part II, Literary, Linguistic, Philological and Editorial Questions*, Leuven: Leuven University Press, p. 460-475.

J.M. MAESTRE MAESTRE, 1997: «La edición crítica de textos latinos humanísti-

cos», dins DDAA, *Humanismo y pervivencia del mundo clásico. II. Homenaje al profesor Luis Gil*, Cadis, p. 1051-1106.

S. MESTRE, 1868: «Poesías perdidas de Vallfogona: poetas ignorados: fragmento de un libro manuscrito titulado *Curiositat Catalana*», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. II, p. 385-412.

A. MESTRES, 2006: «Projecte de posada en escena de la *Tragicomèdia pastoral d'amor, firmesa i porfia* de Francesc Fontanella», dins VALSALOBRE; SANSANO (ed.) 2006, p. 341-353.

A. MESTRES, 2009: «Projecte de posada en escena de *Lo Desengany* de Francesc Fontanella», dins SANSANO; VALSALOBRE (ed.) 2009, p. 335-344.

J.M. MIQUEL I VERGÉS, 1938: «La filologia catalana en el període de la Decadència», *Revista de Catalunya*, 90 (setembre), 63-80; 91 (octubre), 261-285; 92 (novembre), 429-452; 93 (desembre), 641-672. [Reed.: Barcelona: Crítica, 1989, 53-172.]

E. MIRALLES, 2009a: «Per a una lectura de l'*Ambaixada del príncep Licomandro a l'emperador de Bugia* de Francesc Fontanella», dins SANSANO; VALSALOBRE (ed.) 2009, p. 271-301.

E. MIRALLES 2009b: E. Miralles, «Francesc Fontanella: poesia i festes barroques», *XVè Col·loqui de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Lleida: Universitat de Lleida, 6-11 de setembre de 2009. [Ponència inèdita]

E. MIRALLES 2013: «Ausoni en època moderna», *Jornada Els clàssics i la llengua literària: – s. XVII-XVIII*, Barcelona: IEC. [Ponència inèdita]

E. MIRALLES 2014: «Un itinerari sentimental de Fontanella (o un desengany amorós en boca de Silvano)», *eHumanista/IVITRA*, 5, p. 533-545

E. MIRALLES 2015: «Per a una lectora. Un llibre-ofrena i un testament literari», *Zeitschrift für Katalanistik* (2015). [En premsa]

E. MIRALLES; P. VALSALOBRE, 2010: «Del carrer al paper: el carnaval literari del 1647 a Barcelona en el context de la guerra dels Segadors», *XVIII Simposio de la Sociedad Española de Literatura General y Comparada*, Alacant: Universitat d'Alacant, 9-11 de setembre de 2010. [Ponència inèdita]

E. MIRALLES; P. VALSALOBRE, 2013: «L'edició de textos catalans moderns», in V. Martínez-Gil (coord.), *Models i criteris de l'edició de textos*, Barcelona: Editorial UOC, p. 249-307.

M.-M. MIRÓ, 1981: «El manuscrit Fontanella del Museu Episcopal de Vic», *Ausa*, IX, p. 211-218.

M.-M. MIRÓ, 1982: «Francesc Fontanella: Èglogues», *Els Marges*, 25, p. 95-107.

M.-M. MIRÓ, 1984: «Un manuscrit Fontanella a la Casa de l'Ardiaca», *Ausa*, XI / 110-111, p. 251-255.

M.-M. MIRÓ (ed.), 1988: Francesc Fontanella, *Tragicomèdia pastoral d'Amor, firmesa i porfia. Lo Desengany, poema dramàtic*, Barcelona: Institut del Teatre.

M.-M. MIRÓ, 1994: «L'amor i la sàtira en la poesia de Francesc Fontanella (1622-1701)?», dins C. ROMERO; R. ARQUÉS (ed.), *La cultura catalana tra l'umanesimo e il barocco*. Atti del V Convegno dell'Associazione Italiana di Studi Catalani (Venezia, 24-27 marzo 1992), Pàdua: Programma, p. 321-328.

M.-M. MIRÓ (ed.), 1995: Francesc Fontanella, *La poesia de ...*, 2 vol., Barcelona: Curial.

M.-M. MIRÓ, 2002: «El poeta Francesc Fontanella de la revolta catalana al congrés de Münster (1640-1643)», *Revue d'Études Catalanes*, 4, p. 29-41.

M.-M. MIRÓ, 2006a: «Un altre manuscrit de Francesc Fontanella, del segle XVII, al Museu Arxiu de Calella», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, LIII [=Homenatge a Joseph Gulsoy, 1], p. 71-83.

M.-M. MIRÓ, 2006b: «Una farsa barroca: l'*Ambaixada del príncep Licomandro a l'emperador de Bugia*, de Francesc Fontanella», dins VALSALOBRE; SANSANO (ed.) 2006, p. 319-339.

J. PÒRTULAS, 2006: «Tornarà la bella Astrea a les selves leletanes...», dins VALSALOBRE; SANSANO (ed.) 2006, p. 255-280.

J. PÒRTULAS, 2007: «Eros i Priap en *Lo Desengany* de Francesc Fontanella», dins J. MALÉ; E. MIRALLES (ed.), *Mites clàssics en la literatura catalana moderna i contemporània*, Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 9-26.

J. PÒRTULAS, 2009: «Postil·les a *Lo Desengany*», dins SANSANO; VALSALOBRE (ed.) 2009, p. 327-334.

PROLOPE 2008: *La edición del teatro de Lope de Vega: las 'Partes' de comedias*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.

J. RAVENTÓS, 2003: «Macarrònic singular: el llatí en *Amor, firmesa i porfía* de Francesc Fontanella», *Catalan Review*, 17/II, p. 141-150.

A. ROSSICH, 1984: *Francesc Vicent Garcia: assaig d'edició crítica*, vol. I, tesi doctoral dirigida per J. Molas, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Filologia Hispànica.

A. ROSSICH, 2002: «La mort de Francesc Fontanella: a propòsit d'una falsa atribució», *Revue d'Études Catalanes*, 4, p. 87-100.

A. ROSSICH, 2006: «Notes sobre la transmissió textual de l'obra de Fontanella», dins VALSALOBRE; SANSANO (ed.) 2006, p. 157-174.

A. ROSSICH, 2011: A. Rossich, «Francesc Fontanella», dins DDAA, *Panorama crític de la literatura catalana. III*, Barcelona: Editorial Vicens Vives, p. 364-392.

A. ROSSICH; P. VALSALOBRE (ed.), 2006: *Poesia catalana del barroc. Antologia*, Bellcaire d'Empordà: Edicions Vitel·la.

A. ROSSICH; E. MIRALLES, 2014: «Un pròleg desconegut de Francesc Fontanella», *Els Marges*, 102, p. 90-102.

J. RUBIÓ BALAGUER, 1953: «Literatura catalana», dins G. DÍAZ-PLAJA (dir.), *Historia general de las literaturas hispánicas*, IV, Barcelona: Barna. [trad. cat.:

Història de la literatura catalana, II, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985, p. 200-219]

G. SANSANO, 2006: «Algunes notes sobre les fonts dramàtiques de la *Tragicomèdia pastoral d'amor, firmesa i porfia*, de Francesc Fontanella: *Il pastor fido*, de Guarini i les comèdies de pastors de Lope de Vega», in S. Martí et al. (ed.), *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, I, Barcelona: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 281-293.

G. SANSANO; P. VALSALOBRE (ed.), 2009: *Fontanellana. Estudis sobre l'època i l'obra de Francesc Fontanella (1622-1683/1685)*, Girona: Documenta Universitaria.

M. SOGUES 2013: «Oïu senyores devotes...: edició crítica de les epístoles literàries de Francesc Fontanella a les monges dels convents dels Àngels i de Jerusalem». Treball de Recerca de Màster, Girona: Universitat de Girona. Departament de Filologia i Comunicació.

M. SOGUES 2014: «L'erotisme a les Cartes a les Senyores dels Àngels i de Jerusalem, de Francesc Fontanella», *Scripta*, 3, p. 208-238.

J. SOLERVICENS, 2008: «Belona, una convulsa Arcadia barroca: la *Tragicomèdia pastoral de amor, firmesa y porfia* de Francesc Fontanella», dins R. FRIEDLEIN; G. POPPENBERG; A. VOLMER (ed.), *Arkadien in den romanischen Literaturen*, Heidelberg: Universitätsverlag, p. 215-233.

A.M. TORRENT (ed.), 1968: Francesc Fontanella, *Lo Desengany*, Barcelona: Edicions 62.

X. TORRES SANS, 2009: «El poeta al peu del canó. Francesc Fontanella, sobreintendent d'artilleria», dins SANSANO; VALSALOBRE (ed.) 2009, p. 163-177.

F. TORRES AMAT, 1836: *Memorias para ayudar a formar un diccionario critico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona: Imprenta de J. Verdager.

P. VALSALOBRE (ed.), 2002: Agustí Eura, *Obra poètica i altres textos*, Barcelona: Curial / Fundació Pere Coromines.

P. VALSALOBRE, 2006: «Mitologia burlesca, invenció barroca i catarsi: l'ànima frondosa de Fontanella o notes disperses a *Lo Desengany*», dins VALSALOBRE; SANSANO (ed.) 2006, p. 281-318.

P. VALSALOBRE, 2007: «Francesc Fontanella, le poète alchimiste baroque», *Mirmanda*, 2, p. 62-76.

P. VALSALOBRE, 2008: «Francesc Fontanella, una biografia excessiva», *Revista de Catalunya*, 239, p. 71-98.

P. VALSALOBRE, 2009: «De mudances i manipulacions: retorn a *Lo Desengany*», dins SANSANO; VALSALOBRE (ed.) 2009, p. 303-325.

P. VALSALOBRE, 2010a: «“Mudats tots los perfils”: aportacions a la biografia de Francesc Fontanella», *Els Marges*, 92, p. 54-81.

P. VALSALOBRE, 2010b: «L'obra (o la vida) de Francesc Fontanella en l'esquinc de 1652-1659», dins Ò. JANÉ (ed.), *Actes del Col·loqui Internacional del Tractat dels Pirineus (1659) a l'Europa del segle XXI: un model en construcció / Actes du Colloque International Du Traité des Pyrénées (1659) a l'Europe du XXI siècle: un modèle en construction?*, Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, p. 281-290.

P. VALSALOBRE, 2012: «La Signora Letteratura i Madame Politique es troben al Carnaval amb el poeta Francesc Fontanella: una doble lectura de les festes de 1647», dins S. BOADAS (ed.), *Literatura en la Guerra de Treinta Años*, Vigo: Editorial Academia del Hispanismo, p. 109-127.

P. VALSALOBRE, 2014: «L'egloga urbana: un ossimoro fontanelliano», dins M. CARRERAS et al. (ed.), *Ciutat de l'amor. Scrivere la città, raccontare i sentimenti*, Alessandria: Edizioni dell'Orso, p. 281-302.

P. VALSALOBRE, 2015a: «Sobre la transmissió manuscrita de l'obra poètica de Francesc Fontanella: els cançoners principals i l'ordenació dels textos», *Zeitschrift für Katalanistik*. [En premsa]

P. VALSALOBRE, 2015b: «En els marges de la poesia fontanellana: els textos d'atribució dubtosa o falsa (una aproximació)», *Revista de Cancioneros Impresos y Manuscritos*. [En premsa]

P. VALSALOBRE; G. SANSANO (ed.), 2006: *Francesc Fontanella: una obra, una vida, un temps*, Belcaire d'Empordà: Edicions Vitel·la.

P. VILA, 1981: «Un manuscrit de Fontanella», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, III [=Miscel·lània Pere Bohigas, 1], p. 139-159.

P. VILA, 1983: «L'etapa rossellonesa de Francesc Fontanella», *L'Estruç* [2^a època] (Girona), 6, p. 3-7.

P. VILA, 2007: «Un testament de Francesc Fontanella de 1658», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLVIII, p. 343-353.

P. VILA, 2009: «Tres notes d'arxiu sobre Francesc Fontanella», dins SANSANO; VALSALOBRE (ed.) 2009, p. 179-183.

P. VILA; A. ROSSICH 2000: «Un cançoner català del barroc», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLI, p. 179-189.

V. ZARAGOZA, 2011: «La permeabilitat de la clausura: el convent dels Àngels a la Barcelona del segle XVII i l'obra de Contesina Fontanella (XVII)». XII Congrés d'Història de Barcelona *Historiografia Barcelonina. Del mite a la comprensió* (Barcelona, 30 de novembre i 1 de desembre de 2011). http://w110.bcn.cat/ArxiuHistoric/Continguts/Documents/Fitxers/Comun02_Zaragoza.pdf

V. ZARAGOZA, 2015: «La obra literaria de los Fontanella al entorno del monasterio dominico de Nuestra Señora de los Ángeles y Pie de la Cruz (Barcelona, siglo XVII)», *Archivum Fratrum Praedicatorum*. [En premsa]